

Oppikirja 1900-luvun filosofiasta

Toim. Ilkka Niiniluoto ja Esa Saarinen, *Nykyajan filosofia*, WSOY, Juva 2002, 484 s.

Filosofeille, filosofian opettajille ja erityisesti filosofian oppikirjoille vuosisadan vaihdos tuotti kiusallisen käsitteellisen ongelman. Totutusti 'nykyajan filosofia' ja '1900-luvun filosofia' olivat kulke- neet käsi kädessä, mutta vuosisadan vaih- de tuntui rikkovan tylysti tuon mielletyn synonymin. Hieman kankeahkolta kuulostaisi väite, että puhuessamme 'ny- kyajan filosofiasta' tarkoitamme *viime* vuosisadan filosofiaa. Mielenkiintoista on nähdä kuinka pitkälle 2000-luvun ensimmäistä vuosisataa tullaan kulke- maan, kunnes ilmaisu 'vuosisatamme fi- losofia' jälleen löytää käsitteellisen parin- sa 'nykyajan filosofiasta'.

Vuosisatamme filosofiasta...

Kun Ilkka Niiniluodon ja Esa Saari- sen toimittama nykyajan filosofian op- pikirja *Vuosisatamme filosofia* (WSOY 1986) ilmestyi kahdeksankymmentä- luvun puolivälissä täyttämään silloista oppikirjatyhjiötä, tuntui sen nimi vas- taavan täydellisesti sen sisältöä. Käsit- teenä '1900-luvun filosofia' oli helposti erotettavissa edeltävien vuosisatojen toi- minnoista: nimittäin 1900-luvun alus- tapahtuneet filosofian metodologiset keksinnöt ja kiistattomat edistysaskeleet (loogisen analyysin idea, fenomenolo- gia) tuntuivat aloittaneen filosofian - jäl- leen kerran - alusta; vuosisadan filosofi- alle tuntui kasvavan oma identiteettinsä. Tuon identiteetin luoneet keskeiset fi- losofiset pääsuuntaukset ja koulukunnat syntyivät, kehittyivät ja saivat muoton- sa vuosisadan alkupuoliskolla. Tunne- tuin pääsuuntauksista lienee ns. *analyyt- tinen filosofia*, jonka alkumetreistä erin- omaisen kuvauksen tarjoaa Georg Hen- rik von Wrightin jo klassikkona pidettä- vä *Logiikka, filosofia ja kieli* -teos (Otava, 1968). Yhtä lailla ns. *mannermaiselle fi- losofialle* voidaan esittää vuosisadan alussa uniikkeja päänavauksia; näistä vaikutus- valtaisain lienee erilaisia fenomenologisia ja sittemmin eksistentiaalisia polkuja synnyttänyt Edmund Husserlin *zu Sa- chen selbst* -kehotus. Näiden rinnalle

kolmanneksi 1900-luvun pääsuuntauk- seksi on tapana nostaa *marxilainen fi- losofia* - joskin viime aikoina viimeksi mai- nittu on joutunut unohduksen kohteek- si. Jako näiden kolmen pääsuuntauksen välillä on myöskin *Vuosisatamme filosofia* -teoksen perustana.

1900-luvun jälkimmäisellä, paljon vaikeammin hahmotettavalla puolis- kolla, jolloin myöskin filosofisen tut- kimuksen voluumin huikeasti kasvaessa, keskeiseksi tendenssiksi muodostui näi- den pääsuuntausten ja koulukuntien sel- keiden muotojen ja rajojen hämärtymin- en. Identiteetti alkoi rapista. Selkeä il- maisu tästä on, ettei vuosisadan jälki- puolisko ole vielä kyennyt tuottamaan sellaisia kiistattomia ajattelijaklassikoita kuin mitä vuosisadan alku tai sen puo- liväli; kenet 1900-lopun filosofeista oli- simme valmiit asettamaan Husserlin, Heideggerin, Merleau-Pontyn, Fregen, Russellin, Carnapin, Quinen tai Witt- gensteinin rinnalle?

...Nykyajan filosofiaan

Nyt iättömämmällä - mutta yhtä kaikki ajan ikeelle väistämättä antautuvalla - ni- mellä varustettu *Nykyajan filosofia* on *Vuo- sisatamme filosofian* uudistettu laitos. Ku- ten toimittajat esipuheessa toteavat teos "kattaa koko 1900-luvun filosofiset virta- ukset, joilla on kantavuutta myös uuden vuosituhannen alkaessa". Itse asiassa teok- selle on annettu edeltäjänsä paremmat edellytykset onnistua tehtävässään - onhan vuosisadan nyt jo vaihduttua ja 1900-lu- kua koskevan *filosofianhistoriallisen* tutki- muksen kasvettua, tarjolla täsmällisempiä, tuoreempia, kokonaisvaltaisempia näke- myksiä kuin aiemmin - onpa jopa viime vuosisadan puolivälissä kanonisoitunut erottelu 'analyyttisen' ja 'mannermais- en' perinteen välillä problematisoitunut. Suu- rilta linjoiltaan teos on pysynyt samana, ei- kä peruskaavaa ole muutettu: 1900-luvun alku synnyttää ja hahmottaa, loppu häm- mentää ja sekoittaa; lisätyt vuosisadan vii- sitoista viimeistä vuotta ovat lähinnä li- sänneet hämmennystä. Jos teoksesta vielä otetaan parinkymmenen vuoden päästä uudistettu laitos, tuolloin - rehellisyyden nimissä - nimi tulee olemaan "Johdatus 1900-luvun filosofian historiaan".

Teos koostuu kahdeksasta, temaat- tisesti itsenäisestä artikkelista, jotka ovat maamme eturivin tutkijoiden käsialaa. Ai- kaisempaa kuutta perusartikkelia on siis

täydennetty kahdella ja lisäykset tuntu- vat perustelluilta. Aiemmassa laitoksessa hieman ohuehkoksi jäänyttä manner- maisen filosofian osuutta on tilkitty Sa- ra Heinämaan ruumiin fenomenologi- aa käsittelevällä tekstillä. Myöskin viimei- sen parin vuosikymmenen aikana kasva- nut mielenkiinto käytännöllistä filosofiaa kohtaan on huomioitu; Heta Aleksandra Gyllingin angloamerikkalaisessa keskus- telussa vahvasti ajankohtaista liberalism- in ja kommunitarismin välistä kiistaa selven- tävä artikkeli tyydyttää tätä kysyntää. Näi- den kahden kirjoittajan ansiosta alunpe- rin kovin herraskainen kirjoittajakunta on sukupuolisesti tasapainottunut. Muu- tos on myöskin von Wrightin filosofian ti- laa Suomessa käsittelevän katsauksen jättä- minen pois - sen enempiä perusteluja tälle poistolle tosin toimittajat eivät tarjoa. Al- kuperäisistä artikkeleista toisia on päivitet- ty; esimerkiksi Matti Sintosen loogista em- pirismia esittelevää kirjoitusta on täyden- netty biologian filosofisilla huomiolla. Sen sijaan esimerkiksi Heikki Kanniston Witt- gensteinia ja hermeneutiikkaa käsittelevä pitkä ja ansiokas artikkeli on säilynyt (eräi- tä kuolinvuositäydennyksiä lukuun otta- matta) koskemattomana. Toimitustyön ratkaisuista erityismaininnan ansaitsee Us- kali Mäen artikkeli, jonka ensinnäkin jät- täminen teokseen, että toiseksi sen säilyt- täminen kutakuinkin alkuperäisessä asus- saan, on kunnioitettava ratkaisu. Tuolloin, 80-luvun puolivälissä, tieteellistä realismia ja marxismia vertaileva tutkimus oppikir- jassa ei kenties ollut kovinkaan rohkea te- ko; nyt artikkeli on ainutlaatuinen rikkaus, joka esimerkiksi tulee erottamaan teok- sen monista angloamerikkalaisista vasti- neistaan.

Keskusteleva filosofia

Teoksen motto on kahdeksankymmen- lukulaisen jylhän ylevä: "on pyrittävä keskusteluun, joka ylittää ryhmäkun- tien, koulukuntien rajat" (16). Täsmälli- semmin ilmaistuna tämä tarkoittaa, että teoksessa pyritään saamaan erilaiset, yh- teismitattomiksikin oletetut, ajatussuun- taukset keskustelemaan keskenään, tuot- taen täten "uusia ajatuksia herättäviä nä- kökulmia" (16). Taustalta voi tunnistaa vaikuttavan Richard Rortyn kahdeksan- kymmentäluvun vaihteessa *Philosophy and the Mirror of Nature* -teoksessaan (Princeton Press 1979) esittämän meta- forisen ehdotuksen filosofiasta keskus-

teluna (*conversation*). Juuri Rortyn systemaattista filosofiaa vastaan esittämistä metafilosofisesta kritiikistä muovautui haaste, joka osaltaan terävöitti 80-luvulla analyttisen perinteen riuksaan itsearviointiin, ellei peräti itseruuskintaan. Erityisesti Niiniluodon ja Saarisen johdantoartikkeli on ajan hermolla tämän keskustelun suhteen.

Selkeimmin teoksessa sovellettu 'keskusteltavuuden' ideologia ilmenee Mäen ja Kanniston artikkeleissa, joista jälkimmäisen otsikko ("Tieteellinen realismi ja marxismi") jo yksinään palvelee annettua päämäärää. Toinen tapa toteuttaa 'keskustelua' ilmenee keskittyäessä yhteen teemaan, kuten Niiniluodon artikkelissa, jossa pragmatismien perinnettä selvitetään valottamalla sen sisällöllisiä yhteyksiä analyttiseen filosofiaan, hermeneutiikkaan ja marxismiin. Saarisen artikkelissa yhdistyvät molemmat edelliset toimintatavat: ensinnäkin vertaillaan keskenään fenomenologiaa ja eksistentialismia (jotka toki "kiinteästi kytkeytyvät toisiinsa"), toiseksi otetaan rohkeita vertailevia hyppyjä analyttisen perinteen oppeihin, eli tässä tapauksessa Nelson Goodmanin teorioihin. Väittäisin jokaisessa tapauksessa tuloksia vähintäänkin onnistuneiksi. Sen sijaan eräät artikkelit eivät itsepintaisesti suostu 'keskustelemaan': Sintosen sinänsä selkeä ja ytimekäs, 1900-luvun tunnetuinta koulukuntaa eli loogista positivismia luotaava katsaus pitää linjansa, eikä vilkuile ympärilleen. Samaa voi sanoa teoksen uusista artikkeleista; esim. Gyllingin artikkeli on rajattu tarkasti yhteen kiistakysymyksen ja tiettyyn keskusteluyhteisöön. Missään mielessä tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kyseinen 'keskustelemattomuus' olisi itse artikkeleiden sisältöä heikentävä puute! Väittäisin paremminkin, että päinvastoin.

Uusia tuulia

Teoksen kaksi uutta artikkelia ovat jättäneet kahdeksankymmentälukulaisen sovittelevaisuuden ja diplomaattisuuden, kenties optimisminkin, taakseen - ja samalla tuoneet vaihtuneen vuosisadan aggressiivisemmat ja kantaottavammat lähestymistavat esiin.

Sinänsä erinomaisen selkeän, aiheensa puolesta kattavan ja informatiivisen kirjoituksensa Gylling avaa ärhäkästi, syyllistämällä koko 1900-luvun alku-

puoliskon filosofian, viittaamalla laveasti kahden maailmansodan kattaneeseen aikaan. Hän kysyy tuimasti, miksi filosofit "vaikenivat" tuona aikana, jolloin olisi "kipeästi kaivattu kriittisiä filosofisia kannanottoja"; tässä vaiheessa 'pelkkään' käsiteanalyysiin vihkiytynyt *metaetikko* häpeilee jo tekemisiään. Gyllingin vastaus esittämäänsä retoriseen kysymykseen saa kyseisen metaetikon häpeilemään jo olemassaoloaan: syy hiljaisuuteen nimittäin oli Gyllingin mukaan filosofien "kiinnostumattomuudessa, pelkuruudessa tai muuten vain silkassa laiskuudessa". Kuitenkin viisikymmentäluvun jälkeen, sellaisten *konkreettisen* maailman kysymysten kuten tasa-arvon ja kansalaisoikeuksien, eläinten aseman ja abortin oikeutusten nostattamana, filosofia Gyllingin mukaan "palasi todellisuuteen" (437). Näillä mukaansatempaavilla, korostetun retorisilla siirroilla Gylling johdattaa lukijansa oikeudenmukaisuusteorioiden äärelle, jättäen metaetikon siihen samaan onnettomaan asemaan, johon looginen positivistin aikoinaan sysäsi uushegelistin tai uskantilaisen: maailmalle vieraaksi, irrelevantiksi 'metafyysikoksi'. Valitettavasti lukija, joka innostuu Gyllingin värikkästä aloituksesta, tulee kenties pettymään, koska Gyllingin teksti tulee 'vaipumaan' - eli filosofoitumaan - siihen samaan abstraktiin teoreettisuuteen, josta alus-ounasteltiin pääsevän eroon.

Heinämaan artikkelin otsikko ("Loogisista tutkimuksista ruumiin fenomenologiaan") antaisi ymmärtää, että kyseessä olisi tietyistä Husserlin töistä kehittyneen fenomenologisen suuntauksen kehityskulun kartoitus. Toki tämä kehityskulku selviää, mutta erityisen painokkaasti ja kantaottavasti Heinämaa pureutuu tunnettuun eroteluun *analyttisen ja mannermaisen* perinteen välillä - itse asiassa hän käyttää lähes puolet artikkelistaan tämän erotelun käsittelyyn. Heinämaan analyysin loppupäätelmä on, että ko. erotelussa on kyse "poleemisesta ja kontrastoivasta vastakkainasettelusta", jonka perusta on "tiedepoliittisessa kamppailussa". Täten termit 'analyttinen' ja 'mannermainen' ovat merkityspuustaltaan arvottavia ja ne "muistuttavat toimintatavaltaan nationalistisia, rasistisia ja seksistisiä ilmauksia" (272). Heinämaa kuitenkin jättää takaportin näiden termien viljelylle - ja samalla pelastaen teoksessa käytetyn terminologian - lisäämällä, että kiitos 1990-

luvun "ennakkoluulottoman keskustelun ja tutkimuksen", näitä termejä voitaneen käyttää jo neutraalisti.

Kirja oppikirjana

Lopuksi on syytä arvioida kirjaa sen funktiona näkökulmasta eli yliopistolaisena oppikirjana. Ulkoasu on muutunut alkuperäisestä hätkähdyttävästi: kepeän leikittelevästä, värikkään kahdeksankymmentälukulaisesta tuotteesta on tullut asiallinen, nykyistä usklasista linjaa myötäilevä harmahtava opus. Kun lisäksi huomioidaan sivumäärän tuplaantuneen, niin kirjasta on ainakin opiskelijan näkökulmasta tullut tenttikirjana 'haastavampi'. Onneksi tämä on vain lumetta: tosiasiallinen tekstimäärä ei ole juurikaan kasvanut; rivivälejä ja fonttia on muutettu sen verran, että luettavuus on parantunut.

Mitä tulee itse asiaan, teos on edelleen paikkansa ansainnut, eikä tuolle tontille kilpailijoita ole ilmaantunutkaan. Suomalaiseen oppikirjatyylisiin informaatiomäärä on valtaisa, mutta tästä huolimatta asioiden käsittely on lähes poikkeuksetta jouhevaa; teemoja jaksetaan kehittää ja vaikeampia ajatuskudelmia jaksetaan aukoja kiireettömästi, lukijaystävällisesti. Luonnollisesti tätä selittää se, että kirjoittajakunta koostuu alansa spesialisteista. Kahden täden nysartikkelin johdosta tästä laitoksesta lukija saa rikkaamman kuvan 1900-luvun filosofiasta kuin edeltäjästään; tosin näiden artikkeleiden johdosta teoksessa alkaa ilmetä sisäisiä jännitteitä, jotka saattavat aiheuttaa asiaan vihkiytymättömälle hämmennystä - mikä ei välttämättä ole oppikirjana toimivuuden kannalta hyvä asia. Mitä tulee teoksen puutteisiin, niin ainahan voidaan kiistellä siitä, mitä näkökulmia tai suuntauksia tai kenties teemoja on jätetty huomiotta tai jätetty liian vähälle huomiolle - onko kokonaisuus liian analyttis-painotteinen jne. Mielestäni teos onnistuu tehtävässään kartoittamaan 1900-luvun filosofiaa virtauksia hyvin: se on riittävässä eli realistisessa määrin monipuolinen, originaali ja tasapuolinen. Ainakin seuraavat 15 vuotta *Nykyajan filosofia* tulee tarjoamaan lukijalleen edelleen aitiopaikan nykyajan filosofiaan - ja tämänkin jälkeen 1900-luvun filosofiaan.

Timo Vuorio